

J. Tsetsyk

FEATURES ADVOCACY ANTI-JEWISH REACTIONARIES IN VOLYN EARLY TWENTIETH CENTURY

On the basis of primary sources peculiarities anti-Jewish propaganda in Volyn reactionaries in the early twentieth century. The role of the Orthodox clergy in the development of this network monarchist organization in the region. The basic directions of activity of the Orthodox clergy and reactionaries in the region. It was determined that the pages of the press body are constantly put forward representatives of this ethnic group groundless accusations they humiliated locals were engaged in usury and illegally owned land.

Special attention was assigned to the so-called counter is the growth of Jewish businessmen network reactionaries in the region. In most of the articles cited authors do not have any strong arguments and facts that they make public not true. This activity NRF members conducted in the context of domestic policy Empire. This was done deliberately by them. Trying to show the entrepreneur or merchant-Jewish enemy of farmers in general Orthodox often fall to the desired background. Important role in this played a factor in this propaganda often spent Orthodox priests, who had a big impact on farmers.

This activity of the Russian authorities, together with representatives of the political groups contributed to complication of international relations in the region before World War II and adversely affect the political life of Volyn.

Key words: Volyn, Jews, propaganda, political party, the Black Hundreds.

УДК 279.14(477.8)''1918/1939''

В.А. Шевчук

КОЛПОЛТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ НА ГАЛИЧИНІ ТА ВОЛИНІ (1918-1939)

У статті дано визначення терміну «колполтер». Висвітлено становище та діяльність колполтерського відділу адвентистів сьомого дня на Галичині та Волині з 1918 по 1939 роки. Доведено, на основі архівних даних, що колполтерство на території Західної України в період II Речі Посполитої було одним із засобів поширення адвентистських культурних ідей.

Ключові слова: Колполтерська діяльність, адвентисти сьомого дня, Галичина та Волинь, міжвоєнний період.

Спеціальний відділ, котрий входить до складу місіонерської діяльності церкви Адвентистів сьомого дня у наш час є – літературний Євангелізм, котрий разом з ідеями адвентистської релігійної течії прийшов на терена України – ще на початку ХХ століття [1, с. 52]. Через такий вид місіонерської діяльності адвентисти поширюють свої ідеї та принципи викладені в друкованих культурних виданнях. У міжвоєнний період подібна практика Євангелізації українського населення була успішною і мала назву «Колполтерський відділ», а працівників зазначеного відділу називали «колполтерами». Слово «колполтер» походить від двох французьких слів: «кол» – шия і «портер» – нести. Від самого початку термін колполтер використовувався у французькій торгівельній сфері в к. 18 ст. і асоціювалося з торговцями дрібних речей, але з часу появи першодруків набув значення особи, яка продає друковану літературу, заносючи її додому покупцям [2]. Зазначимо, що синонімом слова колполтер в часи II Речі Посполитої був термін

«книгоноша», який описував діяльність літературного місіонера, котрий ходив із дому в дім продаючи культову літературу.

Відомо, що на початку 20 століття – цей вид євангелізації населення успішно розвивався в Україні, а саме на територіях Галичини та Волині, які входили до складу II Речі Посполитої (1918-1939). Згідно статистичних даних продаж і оборот коштів адвентистського видавництва «Поліглот» з 1925-1929 роки становив: 43196,71 доларів [33]. Приведені статистичні дані показують, що населення Галичини та Волині цікавилось релігійними питаннями та лояльно ставилося до поширення адвентистської друкованої літератури, хоча ідеологія II Речі Посполитої виключала законне функціонування колполтерської місіонерської праці та забороняла пропагандистку діяльність на Галицько-Волинських територіях.

Отже, зазначена тема представляє значний інтерес, як з історичної позиції так і з релігійної, оскільки період найбурхливішого розвитку адвентизму на Галичині та Волині припадає на 20-30-ті рр. ХХ ст. Дана тема є малодослідженою – це в першу чергу пов'язано з тим, що в Україні до 1990-х років ідеологія радянського союзу виключала поширення та розвиток протестантських релігійних течій, а після становлення незалежності України

дослідницьких історичних робіт на тему «колполтерство» не виявлено.

Історіографічна база дослідження. Серед історико-релігійних наукових робіт польських дослідників другої половини ХХ ст. (Б. Турек, Б. Козірог, З. Лико), які займалися генезою та догматикою адвентистської течії, лише в праці Захаріуша Лико «Sytuacja prawna kościoła adwentystycznego w Polsce międzywojennej 1918-1939» («Правова ситуація адвентистської церкви в Польщі у міжвоєнний період 1918-1939») стисло охарактеризовано правовий статус діяльності колпортерів. З вітчизняних дослідників особливу увагу привертає праця Миколи Жукалюка «Крізь бурі, шторми, лихоліття», де автор стисло описує діяльність колполтеського відділу. Автор наголошує, що адвентистське колполтерство було одним із головних методів поширення адвентистських ідей [3, с. 165].

Також дана робота базувалася на періодичних виданнях Адвентистів сьомого дня, а саме: «Sługa Zbogu» («Слуга збору») і «Organ kolporterów» («Орган колпортерів»). Журнал «Слуга збору» виходив у Варшаві з 1 січня 1928 року, і видався щомісячно до 1939 року. Основний контент журналу містив статистичні матеріали різних регіонів, звіти щорічних з'їздів конференцій Польського уніону, а також рубрики: «Суботня школа», «Внутрішня місія», «Зовнішня місія», «Виховання», «Сім'я та дім», «Школа», «Колпортерство», «Відомості з поля», «Оголошення» та «Різне». Практичного в кожному номері редактори друкували звіти про діяльність колполтерів із різних регіонів Польського уніону (об'єднання усіх адвентистських громад на території II Речі Посполитої), а саме: кількість реалізованої друкованої літератури та фінансові звіти, а також наводилися свідчення про працю колпортерів та звернення керівництва із закликом приєднатися до даного виду місіонерської діяльності [4, с. 11].

Спеціально для працівників колполтеського відділу в липні 1929 року був створений щомісячник під назвою «Organ kolporterów». В даному щомісячному виданні друкувалася внутрішня інформація, яка містила фінансові звіти кожного діючого колполтера поіменно, де вказувалася загальна кількість днів праці і годин, кількість реалізованих книг та брошур із зазначеною грошовою сумою.

Також при дослідженні були використані архівні документи Державного Архіву Волинської області (ДАВО), Державного Архіву Львівської області (ДАЛЮ), Державного Архіву Рівненської області (ДАРО) та Варшавського Архіву Актів Нових (ААН), основну частину яких склали: поліцейські звіти, обвинувачувальні доноси та судові вердикти. Отже, історія адвентистського колпортерства міжвоєнного періоду на територіях Східної Галичини і Волині не достатньо висвітлена у працях вітчизняних та зарубіжних істориків,

оскільки із-за малої кількості архівних даних має фрагментарний характер і потребує більш детального та комплексного дослідження доступних архівних матеріалів.

Виникнення, розвиток та поширення колполтерства, як методу місіонерської діяльності в адвентистській практиці починається з 1881 року. Вперше ідею колполтерства запропонував Джорж Кінг [5, с. 2], саме він виніс на обговорення під час сесії Генеральної конференції Церкви АСД пропозицію надрукувати книгу про доктринальні основи церкви АСД і продавати її людям.

Цією книгою стало видання «Thoughts on Daniel and the Revelation» (1881), [6,] яке відразу отримало широку популярність. З того часу видавнича і колполтерська справа стрімко зросли і в 1932 році адвентисти відкрили по всьому світу 58 видавництв, 219 періодичних видань та друкували книги на 146 мовах, котрі розповсюджували 3000 колпортерів [5, с. 2].

На територіях Волині та Галичини ідеї адвентизму з'явилися з 1886 року. Вперше вони були привезені німецькими колоністами на Кримський півострів, де в селі Бердебулаті після євангелізації місцевого населення була організована перша адвентистська церква під керівництвом пастора Луїса Конраді [7, с. 30]. А на територіях Галичини та Волині адвентизм з'явився після 1888 року [8, с. 9-10]. Згодом ідеї адвентизму поширилися на Заході України і адвентисти почали практикувати місіонерські методи, одним із яких було колполтерство.

Колполтерський відділ у 1921 році підпорядковувався виконавчому комітету «Варшавського місіонерського поля», куди входили території Галичини та Волині. Адвентистське керівництво сприяло розвитку діяльності колпортерів на всій території Польщі. В Польському уніоні був створений окремий відділ колпортерства (field mission), якому приділялася серйозна увага, оскільки цей відділ готував майбутніх служителів культу та посилав колпортерів у місця де не було адвентистських осередків.

Існувало два рівні управління колполтерським відділом: вищий та місцевий. На вищому рівні за діяльність колпортерів відповідав керівник уніону, у відомстві якого знаходилась вся територія Польщі, а на місцевому – керівники колпортерів конференцій, які мали практичний досвід роботи і навчали діючих книгонош методам роботи із населенням.

У міжвоєнний період керівниками колпортерів на рівні Польського уніону були Герман Бігалке (Hermann Bigalke) (1921-1928) [9, с. 95], Макс Чех (Max Czech) (1929)[10, с. 217], Карло Сакніт (Karło Saknit) (1930-1932)[11, с. 233], Кароль Шефер (Karol Schäfer) (1933-1934)[12, с. 157], Михайло Васідлов (Michał Wasidłow) (1935-1936) [13, с. 169], Олексій Веселов (Aleksy Wiesołow (Wesselow)) (1937-1939) [14, с. 164].

Згодом у 1927 році керівництво церкви АСД Польського уніону утворило на територіях Галичини та Волині – Східну конференцію, яка через п'ять років у зв'язку з збільшенням членів церкви розділилася на дві самостійні конференції. В Східній конференції залишилась – Волинська територія з кількістю членів – 595, а Галичина ввійшла до складу новоствореної конференції під назвою – Південна з кількістю членів – 231 чоловік. Обидві конференції мали власні колполтерські відділи до складу яких входило близько 40 колполтерів [15, с. 28]

У Східній конференції за діяльність колполтерів (книгонош) відповідали Антоній Нев'ядомський (Antoni Niewiadomski) (1927) [16, с. 131] Макс Чех (1928-1930) [17, с. 136], Адольф Шільберг (Adolf Schilberg) (1931)[18, с. 201], Клеменц Пьонтек (Klemens Piątek) (1932-1933) [19, с. 155], Олексій Веселов (1934-1937) [12, с. 157], Еміл Гайдик (Emil Heydyk (Hajdyk)) (1938) [16, с. 11], Василь Смик (Basil Smyk) (1939) [21, с.171].

У Південній конференції, яку організували у 1932 році, і до складу якої спочатку входили Сілезія і Галичина, а з 1934 року – Львів, Тернопіль і Станіславів, відділ колпортерів очолювали Кароль Шефер (1932, 1936) [19, с. 155], Ян Янковські (Jan Jankowski) (1933) [22, с. 156], Павел Енглерт (Paweł Englert) (1934) [12, с. 158], Ян Бороди (Jan Borody)

(1935) [13, с. 170], Микола Вовк (Mykola Wowk) (1937-1938) [14, с. 166]. Зауважимо, що у 1939 році Василь Смик обіймав посаду керівника колпортерів не лише Східної, а й Південної конференції, що, на наш погляд, було зумовлено початком війни.

В більшості рішень і затверджених стратегіях розвитку Церкви, які розглядалися на з'їздах Східної та Південної конференцій піднімалося питання колполтерства. Наприклад на другому з'їзді Польського уніону в 1929 році було ухвалено 6 резолюцій щодо місіонерської діяльності Церкви. В резолюції під номером 5 робився акцент на розширенні колполтерської діяльності [23 с. 3]. На III з'їзді Східної конференції, який проходив в селі Пожарки з 3 по 5 червня 1930 року було затверджено шість рішень в останньому із яких йшла мова: «Про значення колпортажу в громаді і поза громадою» [24 с. 3]. До того ж колпотерське питання було винесено на розгляд в 1934 році на VII з'їзді Східної конференції і в 1935 році на II з'їзді, де було затверджено рішення по створенню колполтерських курсів для початківців. Отже, із проаналізованих резолюцій конференційних з'їздів можна зробити висновок, що колполтерській діяльності в адвентиському керівництві приділялась особлива увага.

В результаті рішення прийнятого у 1935 році для колполтерів початківців були організовані спеціальні двотижневі курси, але у Польському Уніоні не було спеціального навчального закладу, де б навчали колпортерів тому були розроблені практичні семінари, які проводилися у церквах з найбільшою кількістю членів, професійними колполтерами. На цих двотижневих семінарах, які регулярно проводилися двічі на рік найбільший акцент ставився на практичній діяльності та заслуховували результати найбільш успішних колполтерів.

Колполтери початківці перед тим як отримати право на продаж літератури повинні були звернутися до пресвітера громади чи місцевого пастора, або ж до керівника колпортерів конференції [25 с. 20], які надавали спеціальний документ, котрий засвідчував, що дана людина успішно пройшла підготовчі курси та має право займатися колполтерством.

Основним підручником для навчання була книга Елени Вайт «Колпортер як євангеліст», яку спеціально переклали із англійської мови на польську [26 с. 5]. У цій книзі у стислому вигляді містилися цінні поради і вказівки, що стосуються літературно-місіонерської праці. Також, з метою підтримки і навчання колпортерів, у журналі «Sługa Zbogu» була створена спеціальна рубрика «Колпортерство», а з 1932 року друкувався щомісячник «Орган колпортерів». На сторінках цих журналів містилися корисні поради щодо практичної колполтерської діяльності. Наприклад, у №8 журналу «Слуга Збору» від 1931 року було подано детальну інструкцію, як правильно пропонувати друковану літературу [27 с. 6]. У цьому ж журналі, а також у інших виданнях постійно друкували «Десять Заповідей колпортера», таких як: завжди мати охайний зовнішній вигляд і бути ввічливим, книгоноша повинен сам досконало знати зміст літератури, яку продає, зобов'язаний звертати увагу на негативні якості свого характеру та виправляти їх і т.д.

Окрім, запланованих семінарів проводилися додаткові та позапланові зайняття, наприклад, 25-30 травня 1928 року у Східній конференції в с. Пожарки у приміщенні молитовного будинку відбувся незапланований тижневий курс навчання колпортерів на яких були присутні керівники не тільки місцевого рівня, але й представники Північно-Європейського відділення і Генеральної конференції, які особисто читали лекції для майбутніх колполтерів [4 с. 15]. Зазвичай, щоденне навчання розпочиналося о 8 ранку і тривало до 20-ї години вечора, а в останній день курсів лекції закінчувалися о 16 годині [28 с. 9]. Здебільшого на лекціях колполтерів навчали інноваційним методам роботи з населенням, наприклад у 1933 році про нові методи продажу літератури розповідав секретар Північно-Європейського дивізіону Йоган Штрале (Jogan Strahle). Нові методи дозволяли знайти оптимальні шляхи скорочення терміну праці та збільшити обсяг продажу

літератури. Наприклад, Михайло Васідлов зазначає, що у 1936 році після 8 днів навчання ефективність праці колпортерів збільшилася удвічі, адже «тепер книгоноші за 8 годин продають більше, ніж колись за 16» [29, с. 9].

Також, раз у 3 роки, з метою підвищення кваліфікації і підтримки, колполтерів-євангелістів у Варшаві організовували з'їзди колполтерів. Наприклад, в 1935 році з 15 по 22 квітня відбувся II-й уніонний з'їзд для книгонош, на який приїхали колполтери з усієї Польщі. На цьому з'їзді було представлено найуспішніші колполетри, які змогли реалізувати найбільшу кількість літератури через яку люди прийняли адвентистські ідеї.

Наприклад, в селі Пожарки на Волині 18 листопада 1936 року започаткували щорічні курси колполтерів. Присутніми були 18 осіб – 16 чоловіків і дві жінки. «Впродовж восьми днів наші піонери здобули теоретичне і практичне навчання в розповсюдженні літератури за новою методикою», – писав Клеменц Пьонтек у журналі «Слуга збору» [29, с. 9].

Отже, діяльність адвентистських книгонош на теренах Галичини й Волині у міжвоєнний період здійснювалася в прямій залежності від загально-церковних стратегій і планів керівництва Польського уніону (уніон – це об'єднання громад АСД на території однієї або декількох країн), створеного у 1921 р., центром якого стало місто Бидгощ. З цього міста навчені колполтери від'їжджали у віддалені райони, де ще не було адвентистів. Наприклад, на V з'їзді Польського уніону у Варшаві у 1936 році керівник колпортерів звітував: «...вони йшли вперед і досягали з нашою літературою до таких закутків нашого краю, де ще не ступала нога наших проповідників, ані біблійних працівників» [30, с. 7-8].

Із історичних джерел про колполтерство нам доступні 26 номерів журналу «Орган колполтерів» за 1929-1933, 1937. В цих виданнях містяться щомісячні та щорічні звіти про результати роботи колполтерів на території Польського уніону. В таблицях нижче приведені стислі приклади місячного та річного звітів із журналу «Орган колполтерів» випуск №1 за 1933 рік [31, с. 6].

Волинь (Східна конференція)

Таблиця 1. Місячний колполтерський звіт за грудень 1932 року № 1 1933

ПП	Кількість робочих днів	Кількість робочих годин	Кількість проданих книжок	Кількість проданих журналів	Сума прибутку (в злотих)
Семенович В.	24	152	166	88	235
Макарчук В.	8	41	12	34	34
Гомлет А.	14	110	62	44	96
Шевчук А.	14	84	18	134	90
Малиш Т.	17	84	8	120	70

Волинь (Східна конференція)

Таблиця 2. Річний колполтерський звіт за 1932 рік

ПП	Кількість робочих днів	Кількість робочих годин	Кількість проданих книжок	Кількість проданих журналів	Сума прибутку (в злотих)
Семенович В.	269	2157	2192	1144	2949
Макарчук В.	177	1268	180	611	1075
Гомлет А.	151	1077	539	1009	1075
Шевчук А.	198	1474	1293	1293	1026
Малиш Т.	166	1203	99	826	637

Галичина (Південна конференція)

Таблиця 3. Місячний колполтерський звіт за грудень 1932 року № 1 1933

	ПП	Кількість робочих днів	Кількість робочих годин	Кількість проданих книжок	Кількість проданих журналів	Сума прибутку (в злотах)
	Мемчик І.	28	368	35	387	419
	Шкільняк Д.	22	164	10	300	162
	Ябчинська І.	23	130	2	116	127
	Брунець Г.	23	120	32	134	124
	Котт М.	27	185	6	183	112

Галичина (Південна конференція)

Таблиця 4. Річний колполтерський звіт за 1932 рік

	ПП	Кількість робочих днів	Кількість робочих годин	Кількість проданих книжок	Кількість проданих журналів	Сума прибутку (в злотах)
	Мемчик І.	268	2099	421	1714	2459
	Шкільняк Д.	178	1339	47	2166	1067
	Ябчинська І.	238	1648	12	2656	1363
	Брунець Г.	251	1627	184	1707	1249
	Котт М.	234	1755	162	1367	970

Згідно підрахунків у 1931 р. коефіцієнт ефективності праці колпортерів у Східній конференції становив 0,94, а в Південній конференції показник дорівнював – 0,84. Порівняно з іншими конференціями коефіцієнт був досить незначним. У 1932 році, після відділення Південної конференції, ситуація дещо змінилася. На той час у січні на території Східної конференції працювало 14 колпортерів, на території Південної – 28. У травні кількість книгонош у Галичині збільшилася на 6. Спільний коефіцієнт, порівняно з іншими конференціями був досить високим. У 1937 році ситуація погіршилася: якщо ще на початку року у Східній конференції працювало 18 колпортерів, то у Південній – 7, а вже у квітні цього ж року кількість книгонош зменшилася відповідно до 10 та до 2. Тобто Коефіцієнт праці у цей час був доволі низьким.

На основі звітів колпортерів, поданих вище можна визначити показник ефективності праці колполтерів поділивши середню суму виручених коштів на середню кількість годин праці. У 1930 році згідно річного звіту у Східній конференції працювало 13 книгонош, які щомісячно надсилали звіти у журнал «Орган колполтерів». Кількість колпортерів у порівнянні із 1929 роком зменшилася по причині утворення південного місіонерського поля, яке від'єдналося від Східної конференції, а згодом утворило Південну конференцію, яка охоплювала територію Східної Галичини.

У 1931 році згідно статистичних даних на Волині колполтерством займалася 21 адвентист, вісім із яких працювали близько 250 днів на рік, ними були: О. Шевчук, В. Макарчук, Е. Марчук, З. Осмоловський, О.Стрільчук, Т. Малиш, Г. Москалик, Г. Германович [32 с. 7].

Отже, в Східній конференції в 1929-1933, 1937 роках працювало від 13 до 35 колпортерів і від 8 до 28 колполтерів, тих які обрали колполтерство основною роботою. І. Шульга єдиний колпортер, який працював у Східній конференції 6 років продовж 1932-1937 років. По тривалості праці Т. Малиш, Г. Москалик – працювали найдовше. Їх діяльність тривала з 1930 по 1933 р. включно, що загалом складає 47 місяців. Наступними

особами, які працювали тривалий час були: А. Шевчук – 43 місяці, В. Макарчук-43 місяці, Є. Марчук-39 місяців, Міхальська – 38 місяців, Т. Купчишин – 33місяці, Є. Штампкувна – 31 місяць, Т. Тарасюк – 29 місяців, П. Полонські – 28 місяців, З. Осмоловський – 27 місяців, Г. Германович – 26 місяців [33-36].

Найсумліннішим у діяльності і звітуванні за роботу, який жодного разу не пропустив задачу звітів був Василь Макарчук. Слід відмітити, що ні один колполтер, який розпочав працю у 1929-му році, не згадується у списку колполтерів за 1937 рік. Це пов'язано з тим, що деякі з них припили роботу, а інші перейшли в статус служителів-пасторів [37 с. 1- 6].

У 1928 році Герман Бігалке, тодішній керівник колпортерів у Польському уніоні, закликав збільшити число книгонош до 70 осіб, щоб «продати книги на суму 1 млн. Злотих» [38 с. 18]. Наприклад, в Східній конференції (Волинь) у 1931 році в часи важкої фінансової кризи, зусиллями колпортерів було продано книг і брошур на суму 116.752 злотих, а завдяки праці книгонош на Південному місіонерському полі (Галичина) було реалізовано літератури на загальну суму 8597,0 злотих за рік. Загальний фінансовий обіг Польського уніону від кольполтрества становив 49.302,56 злотих (1924 р.) до 61.178,79 злотих (1927 р.) [39 с. 30].

Бували випадки, коли результати діяльності книгонош оцінювалися як незадовільні. Як зазначав К. Сакніт керівник колполтерського відділу у Польському уніоні у січні 1931 р., лише 7 колпортерів з усього Польського уніону виконали свій план [40 с. 8-9]. Натомість у листопаді цього ж року Клеменц Пьонтек дякував тим, хто перевищив свій план у минулому місяці [41 с. 2]. Крім цього, у конференції відзначали тих, хто продавав книг на найбільшу суму. У 1930 р. у Східній конференції таким був П. Сахарчук (737 зл.), а у Південній був – Г. Брунець (1.376 зл.).

Своєю чергою, професійні колпортери, залежно від стажу і ефективності праці, поділялися на три групи: 1) постійні (колпортери-євангелисти), 2) пробні, 3) непостійні [42 с. 7]. Оскільки постійні і пробні звітували перед своїм керівництвом про суму коштів, виручених від продажу літератури та про кількість годин, присвячених праці, їх діяльність щомісяця висвітлювалася у журналі «Organ kolporterów».

У середньому кількість постійних колпортерів у Польщі у міжвоєнний період становила 60-70 осіб. У Східній конференції, куди до 1930 р. входили Волинь і Східна Галичина, у III кварталі 1927 р. нараховувалось близько 27 колпортерів в статусі постійних і пробних. Загалом працюючих книгонош у Східній конференції налічувалось близько 40-50 осіб, включаючи непостійних колпортерів. Про це свідчать звіти, наведені у журналі «Organ kolporterów» [15 с. 28]. Проаналізувавши звіти, ми помітили, що третину усієї кількості проданих книг становлять книги, продані непостійними колпортерами [43 с. 5-6]. Отже, реальна кількість тих, хто займався продажем літератури, була значно більшою, ніж число офіційних колпортерів.

В кожному році в адвентизмі для колполтерської діяльності керівництво Польського уніону назначало два спеціальні періоди. Перший з яких називали «Великий місіонерський» (березень-квітень – 1 тиждень) [23 с. 8], а другий «Жнивно-подячний» (вересень-жовтень – 8 тижнів) [44 с. 6]. Тобто керівники адвентизму на весні та восени закликали кожного члена церкви прийняти участь у розповсюдженні літератури протягом спеціально відведених днів.

Наприклад, як зазначає Фердинанд Дзік, редактор видання «Sługa Zboru», спеціально до Великого місіонерського тижня 1931 року було надруковано другий номер адвентистського журналу «Ознаки часу» з двобарвною обкладинкою, а також книгу «Надія народів» [45 с. 1]. Щорічно керівництво Польського уніону заздалегідь повідомляло про точну дату і план проведення колполтерського заходу у журналі «Sługa Zboru» [46 с. 2].

Завдяки періодичним виданням було встановлено, що на початку 20-х рр. XX ст. в Польському уніоні Церкви АСД налічувалося 1168 адвентистів, об'єднаних у 49 громад [47

с. 101]. Визначити кількість адвентистів на Волині та в Східній Галичині у період 1919-1926 достовірно неможливо через відсутність статистичних даних, але за даними 1927 року на цих територіях було засновано 33 громади до яких належало 595 членів [48 с. 7-8], а за даними на 1 січня 1936 р., кількість членів Церкви АСД у Східній конференції складала 1156 осіб [49 с. 11], які належали до 70 [50 с. 163] громад та домашніх груп. Дана тенденція свідчить про те, що збільшення кількості адвентистів відбулося за рахунок активної діяльності колполптерів та місіонерів на територіях, де раніше не було адвентистів.

Важливо підкреслити, що книгоношу не входили в штат оплачуваних служителів, тобто вони не отримували фінансову винагороду від церкви, а знаходились на самозабезпеченні. Кожен діючий колполтер отримував від Варшавського адвентистського видавництва «Поліглот» періодику та книжкову літературу по ціні собівартості, а реалізовував її на 30-40% дорожче [51 с. 4].

Відомо, що у міжвоєнний період життя громадян Польщі було матеріально низьким, це в першу чергу було наслідком світової фінансової кризи після Першої світової війни. Отже, можна передбачити, що доходи колпортерів були не високими. Як зазначав у 1931 р. у своєму зверненні керівник колпортерів Польського уніону Герман Бігалке, «для колпортерів важкий час для продажу літератури, бо в країні безробіття та злидні» [51 с. 4].

Враховуючи важку умови праці колполтерів керівництво АСД постійно намагалось підтримати книгонош через надання великих знижок при закупівлі літератури. Наприклад, у постійно діючій рубриці «Kolportarz» в журналі «Sługa Zboru» про діяльність книгонош було зазначено, що це не є справою, на якій можна заробити багато грошей: «На першому місці є рятування душ» [38 с. 19], а не заробіток. В іншому зверненні наголошувалося: «Колпортерська праця є важкою, але вдячною працею, за яку книгоноша отримує велику нагороду при другому приході Христа».

У 1934 році для підтримки діяльності колпортерів був встановлений День колпортера», який відзначали на початку листопада. У цей день по всіх громадах Польського уніону детально розповідали про діяльність та успіхи колполтерів, а також і закликали молодих людей приєднуватися до цього служіння [52 с.13].

Клеменс Пьонтек, керівник колпортерства на Волині стверджував, що на Сході колпортери переважно працювали в селах, оскільки на цій території було згідно нового адміністративно-територіального поділу утвореного в 1921 році центром Волинського воєводства було місто Луцьк до якого входило 11 повітів, 125 гмін та 2 743 сільські громади [65]. Отже, не урбанізованість території Волині створювала перешкоди колполтерській діяльності, оскільки: «Міст було мало і вони в більшості мали малу територію, причиною цього було їх знищення через війну... 55% населення міст – євреї, а решта – православні і католики. Колпортер, працюючи в містах, мусив обминати цілі райони, де проживають євреї і довго ходити, доки не знайде когось, хто купив би журнал» [53 с. 4].

Ще однією із причин низької продуктивності праці колпортера на північно-східній Волині була відсутність транспортного сполучення та непридатні для пересування дороги. Були такі території, де колполтери мусили: «долати болотисті місцевості та турбуватися за високі чоботи» [53 с. 4]. або, в кращому випадку, користувався велосипедом. В статті «Колпортерство на Сході» автор-очевидець, Клеменс Пьонтек, який сам не раз мандрував із села в село виконуючи роботу колпортера, писав: «Одні села були знищені в часи світової війни, а інші в часі набігів більшовиків. Деякі з них розташовуються на 50-70 км від залізничної станції. Дороги шосейні або бруківка зустрічаються дуже рідко, при тому були сильно знищені. Інші дороги – постійно покриті болотом, а на весні залиті водою» [53 с. 4-5].

Життя на півночі Полісся вирізнялося особливо низьким рівнем, що звичайно мало вплив на діяльність колпортерів. У багатьох випадках селяни, не мали грошей щоб розраховувалися за літературу, тому віддавали за літератури зерно або різну

сільськогосподарську продукцію. Керівник колпортерства на Волині у своїй статті згадував, що тут панує велика бідність: «з 1-2 десятин землі утримує від 8 до 10 осіб, а часом і більше» [53 с. 5]. Усі ці обставини ускладнювали працю колпортерів і вимагали від них великої посвяти і жертвності.

Ще однією проблемою з якою стикалися колполтери на Волині було низька кількість освіченого населення. У статті «Африка у Східній конференції», сказано, що люди тут надто неосвічені, вірять в різне чаклунство і забобони, лікуються у знахарів, які своїми чарами замовляють різні хвороби [53 с. 4]. Клеменц Пьонтек у своїй роботі також зазначає, що: «лише 15 % населення вміли писати і читати. Окрім цього, на території Східної конференції розмовляли п'ятьма мовами, що ще більше ускладнювало спілкування колпортера з представниками різних націй [53 с. 5].

Одним із важких аспектів роботи колполтерів був пошук ночлігу в місцях праці. Для таких випадків адвентистські керівники видавали колпортерам посвідчення від видавництва «Поліглот» з яким книгоноша міг звертатися до солтиса (старости села), який надав інформацію про будинок в якому надають притулок мандрівникам.

Інколи з колпортерами траплялися нещасні випадки про два із них згадано в часописі «Sługa Zboru». Перший стався з Борисом Веселовим, який у зимовий час продавав літературу на території Волині і під час переходу водоймища впав в ополонку. Пробувши довгий час у мокрій одежі, він отримав запалення легенів і згодом помер [54 с. 6]. Другий випадок трапився з двома колпортерами в м. Горохові. Під час ночівлі вони запалили піч і полягали спати залишивши шубер закритим при не догорівших дровах, нажаль це призвело до отруєння чадним газом і до їх смерті [55 с. 16].

Зауважимо, що з 1931 року до труднощів, які виникали у діяльності колпортерів, додалася проблема ідеологічної боротьби з протестантизмом, оскільки Український Католицький Союз [56 с. 51], організований Андрієм Шептицьким, намагаючись захистити інтереси офіційного католицизму на території Східної Галичини спрямовував свої зусилля на обмеження діяльності протестантських громад. Програмним завданням Союзу було «формування католицького світогляду та скріплення засад християнської етики, як в приватному, так і в публічному житті» [57 с. 104].

Не зважаючи на вище описані проблеми колпортерська справа продовжувала розвиватись, оскільки в результаті проведеного з'їзду в Південній конференції у Львові (1934) було зазначено, що 13 молодих людей відгукнулося на заклик і згодилися стати колполтерами. Для них одразу був організований додатковий курс навчання книгонош протягом 3-х днів [58 с. 13].

Варто відзначити, що кількість колпортерів (у співвідношенні до кількості членів церкви) на території Південної конференції перевищувала чисельність книгонош на Волині, однак коефіцієнт ефективності праці колпортера (для прикладу, візьмемо дані за січень і травень 1932 року) у Південній конференції був не вищим, ніж у Східній. На нашу думку це пояснюється тим, що несприйняття населенням Східної Галичини ідей протестантизму було спричинене високим рівнем поширення греко-католицьких ідей, громади яких були найбільше поширені в цьому регіоні.

Нерідко книгоноші стикалися з труднощами поліцейського і адміністративного характеру. Наприклад, у Ківерцях у 1935 р. затримали колпортера Хелену Ліпську із Здолбунова – її звинувачували у шпигунстві. Книгонош, які працювали на прикордонній території, часто звинувачували у такого роду діяльності, оскільки вони продавали літературу не лише в населених пунктах, але й у військових частинах. Спростувати такі звинувачення можливо було тільки за умови отримання від церковних установ підтвердження своєї діяльності та місця проживання [59 с. 4].

Колпортерство у Рівненському постерунку (польська поліцейська дільниця) викликало незадоволення коменданта дільниці, в результаті чого він написав звернення до

всіх повітів цього постерунку, у якому був заклик контролювати діяльність колпортерів, оскільки книгонош звинувачували у зайвому зацікавленні кількістю війська та станом мобілізації [60 с. 8].

Зокрема, колпортер Антон Сикала 8 липня 1933 р. був затриманий на постерунку поліції у місті Броди і звинувачений в «неправомірному розповсюдженні друкованих матеріалів» і признав свою вину, що продавав без права на то для членів секти адвентистів [61 с. 353]. Ситуація для Антона Сикала ускладнювалася тим, що він не мав постійного місця проживання, тому його ув'язнили на два дні, а літературу конфіскували. Інший випадок трапився з двома молодими колпортерами, мешканцями Львова, які продавали літературу в районі села Сихів. 7 березня 1932 р. вони були затримані поліцією, а література в кількості 12 назв була конфіскована. У складеному протоколі зазначалося, що продаж здійснювався без жодного адміністративного дозволу [62 с. 1-2].

Посвідчення колпортера, видане видавництвом «Поліглот», до певної міри полегшувало ситуацію при зустрічі з поліцією і частково виправдовувало дистрибуцію літератури. Церкві АСД так і не вдалося в часи Речі Посполитій отримати легалізацію колпортерства. Як повідомляв «Польський Дом накладовий» в 1939 р.: «Стосовно нового трудового кодексу змінено також статтю про колпортерство, але на даний час легітимації проводити не будемо. Можливо пізніше скористаємось цим проектом» [63 с. 13].

Архівні документи і адвентиська періодика міжвоєнного періоду свідчить про те, що на Волині колпортери мали більшу прихильність поліції і менше непорозумінь з поширенням літератури, ніж у Східній Галичині. В часописі «*Stuga Zboru*» повідомлялося про одного колпортера, який вирушив на велосипеді до містечка Камінь-Каширський. У зв'язку з розрухою в цій околиці, відділ державної поліції видав наказ, щоб кожного приїжджого заарештовувати і відправляти до слідчого відділу. Папери і документи у цьому випадку нічим не могли допомогти. Колпортер вирішив сам податися у постерунок державної поліції щоб викласти свою справу. Його документи досліджували впродовж трьох годин, і коли комендант, переконався, що колпортер є адвентистом, дозволив йому продавати літературу тільки у місті [53 с. 3-4].

Про правову відмінність двох різних регіонів – Волині та Галичини – звітував на першому з'їзді Східної конференції в Пожарках президент Август Лідтке: «Колпортери добре працюють. Часто траплялось, що мали сутички з поліцією і були ув'язнені» [15 с. 27-28].

Ставлення населення до мандруючих торговців було різним, залежно від території, віровизнання, культури та духовності. Самі колпортери оцінювали його наступним чином: «...пройшли по селу і мали великий успіх в продажу книг» [4 с. 11]., але були й негативні досвіди: «...люди не добре ставилися, казали залишити місцевість з причини того, що мої книжки є фальшивими» [39 с. 31].

Існувала відмінність і у виборі місця продажу літератури, адже Волинь асоціюється з численними селами, відсутністю заводів, фабрик і різноманітних офісів. У Галичині ситуація протилежна. Євгенія Штампкувна, яка працювала у Східній Галичині, відгукувалася про свою діяльність так: «...моє улюблене місце праці – то офіси державних урядовців, приватних і різних інституцій, де найбільше люблю працювати» [64 с. 15].

Висновок. Отже, адвентиська колпортерська справа мала важливе значення у становленні організаційної структури церкви та утворенні громад на нових територіях. Завдяки посвяченій праці книгонош географія присутності адвентистів значно розширилася по території Речі Посполитої, зокрема на Галичині та Волині.

Список використаної літератури

1. Жукалюк Н. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / Н. Жукалюк, В. Любащенко. – Киев : Джерело життя, 2003. - 320 с. ; Zhukalyuk N. Istoriya

Tserkvi khristian Adventistov sedmogo dnya v Ukraine / N. Zhukalyuk, V. Lyubashchenko. – Kiev : Dzherelo zhittya, 2003. - 320 s.

2. Słownik polsko-rosyjski [Електронний ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике - Режим доступа : http://polish_russian.academic.ru/10845/kolporter ; Słownik polsko-rosyjski [Yelektronniy resurs] // Slovari i entsiklopedii na Akademike - Rezhim dostupu : http://polish_russian.academic.ru/10845/kolporter

3. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття / М. Жукалюк. – Київ : Джерело життя, 2009. - 544 с. ; Zhukaliuk M. Kriz buri, shtormy, lykholittia / M. Zhukaliuk. – Kyiv : Dzherelo zhyttia, 2009. - 544 s.

4. Piątek K. Sługa zboru / K. Piątek // Poliglot. - 1928. - №1. - S. 16

5. Saknit K. Początek i rozwój naszego dzieła nakładowego / K. Saknit // Sługa zboru. - 1932. - №4. - S. 8

6. Godsmark O. C. Testing His Call To Preach [Electronic resource] / O. C. Godsmark // Mode of access : <https://adventisthistory.wordpress.com/2009/01/06/george-king-the-first-colporteur-1880/>

7. Юнак Д. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в России 1886-1981гг. / Д. Юнак. - Заокский: Источник жизни, 2002. – Т. 1. - 448 с. ; Yunak D. Istoriya Tserkvi khristian Adventistov sedmogo dnya v Rossii 1886-1981gg. / D. Yunak. - Zaokskiy: Istochnik zhizni, 2002. – Т. 1. - 448 s.

8. Miesięcznik poświęcony sprawom ASD w Polsce // Sługa zboru. - 1939. - №2. - S. 16

9. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1922. – 300 p.

10. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1930. – 445 p.

11. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1931. – 462 p.

12. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1935. – 406 p.

13. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1936. – 438 p.

14. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1938. – 442 p.

15. Miesięcznik poświęcony sprawom ASD w Polsce // Sługa zboru. - 1928. - №3. - S. 32

16. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1928. – 411 p.

17. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination: The Official Directories. – Washington: Review & Herald Publishing Association, 1929. – 421 p.

18. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directoriesю – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1932. - 469 p.

19. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1933. – 387 p.

20. Lipski J. Zjazd zjednoczenia wschodniego / J. Lipski // Sługa zboru. - 1928. - №7. - S. 16

21. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1940. – 472 p.

22. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. – Washington : Review & Herald Publishing Association, 1934. – 393 p.

23. Luedtke A. zjazd wschodnio-Polskiego Zjednoczenia / A. Luedtke // Sługa zboru. - 1930. - №1. - S. 16

24. Niewiadomski A. Sprawozdanie z dorocznego zgromadzenia wschodnio-Polskiego Zjednoczenia / A. Niewiadomski // Sługa zboru. - 1930. - №4. - S. 16

25. Jankowski J. Wesole nowiny z kolportażu i szlachetna praca / J. Jankowski // Sługa zboru. - 1934. - №5. - S. 20
26. Saknit K. Kolportaż / K. Saknit // Sługa zboru. - 1931. - №3. - S. 16
27. Saknit K. Misja wewnętrzna i kolportaż / K. Saknit // Sługa zboru. - 1931. - №8. - S. 20
28. Wiadomości z pola // Sługa Zboru. - 1928. - №11. - S. 20
29. Piątek K. Kurs kolporterów-ewangelistów w Pozarkach / K. Piątek // Sługa Zboru. - 1933. - №11. - S. 20
30. Sprawozdanie kolportażu // Sługa zboru. - 1936. - №10. - S. 20
31. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1933. - №1. - S. 6
32. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1931. - №12. - S. 9
33. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1929. - №1, 6. - S. 9
34. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1931. - №1, 9, 11, 12. - S. 9
35. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1932. - №1-6, 9-12. - S. 9
36. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1933. - №1-9. - S. 9
37. Społeczności Polskiej ADS // Organ kolporterów. - 1937. - №2-5. - S. 9
38. Bigalke H. Kolportaż i kolporter / H. Bigalke // Sługa zboru. - 1928. - №4. - S. 20
39. Oddział kolporterski // Sługa zboru. - 1928. - №2. - S. 32
40. Saknit K. Dla naszego prawozdania styczniowego / K. Saknit // Organ kolporterów społeczności Polskiej A.D.S. w Polsce. - 1931. - №1. - S. 8
41. Piątek K. Czy przeszkody mogą nas powstrzymać w pracy? / K. Piątek // Organ kolporterów społeczności Polskiej A.D.S. w Polsce. - 1931. - №11. - S. 8.
42. Sprawozdanie kolporterów za miesiąc styczeń // Organ kolporterów społeczności Polskiej A.D.S. w Polsce. - 1937. - №2, 3. - S. 16
43. Prawozdanie kolporterów za miesiąc kwiecień // Organ kolporterów społeczności Polskiej A.D.S. w Polsce. - 1937. - №5. - S. 20
44. Schäfer K. Działajcie Az Przyjść / K. Schäfer // Sługa Zboru. - 1934. - №8. - S. 16
45. Dzik F. Wielki tydzień Misyjny / F. Dzik // Sługa zboru. - 1931. - №2. - S. 16
46. Saknit K. Praca dziękczynna / K. Saknit // Sługa zboru. - 1932. - №8. - S. 16
47. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. - Washington : Review & Herald Publishing Association, 1924. - 324 p.
48. Kozirog B. Dzieje Diecezji Wschodniej Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce / B. Kozirog. - Warszawa : Znaki Czasu, 1990. - 32 s.
49. Lipski J. Spawozdanie ze zjazdu Zjednoczenia Wschodniego / J. Lipski // Sługa zboru. - 1937. - №7. - S. 12
50. Year Book of the Seventh-day Adventist denomination : The Official Directories. - Washington : Review & Herald Publishing Association, 1937. - 426 p.
51. Piątek K. Czy mamy złożyć broń światłości / K. Piątek // Sługa zboru. - 1931. - №5. - C. 8
52. Niedoba E. Na dzień kolportażu / E. Niedoba // Sługa zboru. - 1934. - №11. - S. 20
53. Piątek K. Kolportaż na Wschodzie / K. Piątek // Sługa zboru. - 1933. - №2, 3. - S. 20
54. Rada Unii Polskiej. Inż. Borysa Wiesiołowa // Sługa zboru. - 1938. - №2. - S. 16
55. Lipski J. Nekrologi / J. Lipski // Sługa zboru. - 1939. - №3. - S. 16
56. Леда А. Я. Протестантські течії в релігійному житті українців Галичини у міжвоєнний період (1919-1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. : спец. 07.00.01 / Андрій Ярославович Леда; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів, 2006. - 208 с. ; Leda A. Ya. Protestantski techii v relihiinomu zhytti ukraintsiv Halychyny u mizhvoiennyi period (1919-1939 rr.) : avtoref. dys. ... kand. : spets. 07.00.01 / Andrii Yaroslavovych Leda; . - Lviv, 2006. - 208 s.
57. Олійник П. Сектанство / П. Олійник. - Львів : Мета, 1937. - 180 с. ; Oliiynyk P. Sektanstvo / P. Oliiynyk. - Lviv : Meta, 1937. - 180 s.

58. Wasidłow M. Dzień Kolporterów-Ewangelistów / M. Wasidłow // Sługa zboru. - 1934. - №10. - S. 16
59. Державний архів Рівненської області (ДАРО). - Ф. 64. - Оп. 1. - Спр. 19. - С. 24 ; Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (DARO). - F. 64. - Op. 1. - Spr. 19. - S. 24
60. Державний архів Рівненської області (ДАРО). - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 15. - С. 32 ; Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (DARO). - F. 319. - Op. 1. - Spr. 15. - S. 32
61. Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (AAN MWR i OP) w Warszawie. - Zespół 14. - sygn. 1437. - S. 507
62. Державний архів Львівської області (ДАЛО). - Ф. 7. - Оп. 3. - Спр. 354. - S. 18 ; Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO). - F. 7. - Op. 3. - Spr. 354. - S. 18
63. Polski Dom Nakładowy. Odpowiedzi // Sługa zboru. - 1939. - №2. - S. 16
64. Sztampkówna E. Gdzie rozpowszechniam nasze książki / E. Sztampkówna // Sługa zboru. - 1934. - №9. - S. 20
65. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. - Київ, 1970. - 26 с. ; Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR. Volynska oblast. - Kyiv, 1970. - 26 s.
- Стаття надійшла до редакції 10.05.2017 р.

V. Shevchuk

COLPORTEUR ACTIVITY SEVENTH DAY ADVENTISTS IN GALICIA AND VOLYN (1918-1939)

The article studies the Adventist colporteur activity in the interwar period in the Western Ukraine, the territory which at that time was a part of the Second Polish Republic. In the article the explanation of the term "colporteur" is given. Also, the article deals with the status and activities of colporteur department of the Seventh Day Adventist communities in Galicia and Volyn from 1918 to 1939. It is proved based on archival data that the colporteurship in the Western Ukraine during the II Commonwealth of Poland was a means of spreading of the Adventist religious ideas.

The Adventist religious ideas came to the territory of Ukraine in the beginning of the XX century. The article traces the activity of the colporteurs, which was one of the missionary strategies of the Seventh Day Adventists Church at that time through which the Adventists spread their influence and teaching.

The data shows that the population of Galicia and Volyn was interested in religious issues and was loyal to the Adventist missionaries in spite of the fact that according to the legislation of the II Commonwealth of Poland, the distribution of the printed literature was illegal and promotion of the Adventist ideas was prohibited in Galicia-Volyn territories.

The paper describes the statistical data on the performance of the colporteurs (book sellers) in Galicia and Volyn. The names of the colporteurs, their leaders and their working reports were discovered among archival materials and analyzed in the paper. This data shows the number of days they spent distributing books and the numbers of the sold items. Based on this data it is possible to conclude that the Adventist colporteurs activity was very important for establishing the organizational structure of the church and for emergence of the new Adventist communities on the new territories. The analysis shows that namely due to the colporteur activity, the Adventism significantly spread on the territory of the Second Commonwealth of Poland, especially in Galicia and Volyn.

Keywords: Colporteur activity, Seventh-day Adventists, Galicia and Volyn, interwar period.